

Csire Gabriella

Mondák és históriák a török időkben

Az égis éró Sóllyomkő

— Pávai népmonda —

Szép falu volt Páva. Csevegő patakok szelték át rétjeit. Sűrű erdeiben úgy termett a pávamadár, mint érett gyümölcs a fán. De a pávai székelyek igazi gazdagsága a Sóllyomkő volt, a falu közelében emelkedő sziklabérc. A meredek szikla üregeiben idomítható sólymok fészkeltek. Ám e kincsről a török basa is tudomást szerzett, aki nagy solymász hírében állt. És a basa nagy adót vetett ki a falura. Tíz sólymot követelt sürgősen. Így szólt üzenete:

— Ha nem adjátok be holnapig a vadászsólymokat, a földdel teszem egyenlővé, lángba borítom Pávát, és kardélre hányatok mindenkit!

Amint megkapták a török basa üzenetét, a falu bölcsei rögtön a labdázó térre siettek megbeszélni, mitévők legyenek. De a kerek tisztásra tódultak a fiatalok is. Hiszen jól tudták: vagy megadja Páva a kivetett sólyomadót, vagy halál fia.

— Nincs már egyetlen sólyom se a jól ismert helyeken — jelentette ki Marti Sándor, a falu legmódosabb embere.

— Van ám a Sóllyomkő üregeiben! — szólt közbe a falu véne. — De az égis éró sziklára csak madárszárnyon lehetne fölrepülni.

— Megfizetném én azt, aki madárszárnyat szerezne, és a sólymok lakta bércre fölrepülne! — válaszolta Marti Sándor. — Szántóföldet adnék érte meg legelőt.

Egyre csak töprengtek, tanakodtak a pávai férfiak és öregek, de nem jutottak semmire, amikor csengő hangján Ilonka szólalt meg:

— Lehozom én a sólymokat a sziklatetőről!

Döbrent csend fogadta Marti Sándor szép fiatal lányának a szavát.

— Ha velem jön Árgyus János, még ma megadjuk a törököknek az adót! — jelentette ki Ilonka.

Már hogyne ment volna, Ilonkáért akár a világ végére is elment volna Árgyus János, aki vitéz ember hírében állt, hiszen többször csatázott már az Erdélyben portyázó kontyosokkal.

Miután megegyeztek, a bölcsök tanácsa hamar feloszlott. Jól tudta a falu népe, hogy Marti Sándor leányát bűvös erővel ajándékozták meg a tündérek, Árgyus

János pedig, a kardforgató bátor vitéz élt-halt Ilonkáért. Csak az édesapa szíve szorult össze, amikor a meredek Sólyomkőre gondolt. Leányát mégis gondosan ellátta. Fölpakolt mindent, amire csak szüksége lesz Ilonkának a sólymok összefogásához, és könnyes szemmel nézett a nyeregbe szálló fiatalok után.

Amint közeledni kezdett a szép pár a Sólyomkő felé, erős szél kerekedett. Mire a sziklahegy lábához ért János és Ilonka, már bőszen tombolt a vihar.

— Végy a hátadra, Nemere! Repülj föl velem a sziklacsúcsra! — parancsolta meg a bömbölő viharnak a lány.

A Háromszéken végigsüvöltő Nemere szó nélkül hátára vette a bűvös szavú hajadont s fölvitte a sziklabérc tetejére, majd dühösen rontott a vadonerdőnek, fákat csavart ki tövestül, és szétdobálta a völgybe guruló sziklaköveket.

Ilonka gyorsan nekilátott a madárfészkek felkutatásához. Az üregekből kiszedte a fiókákat, majd belépett az égre nyíló barlangba. A hegycsúcs tátott szájában tanyázó nagy sólymok éles csőreikkel és karmos lábaikkal mind Ilonkának estek. De a bátor leány nem nézett vérző sebeire, a több irányból rányilazó veszélyre, és minden ragadozót összefogott.

Az égre ásító sziklaüregből gazdag zsákmánnyal lépett ki Marti Ilonka. Több mint tíz sólymot bocsátott le vashálóban a lenn várakozó vitéznek.

— Megmarad kis falunk! Kegyelmet kap Páva a török basától! — ujjongott a lány.

De amint körülnézett, csodálkozva látta, milyen gyorsan tisztul az égbolt s alig fújdogál a szél.

— Siess, Ilonka! — kiáltott föl Árgyus János a magasba. — Fogd be gyorsan vihar-paripádat!

— Nemere! Nemere! — formált tölcsért két kezéből a lány, úgy kiáltott a székelyek zord viharához. — Jöjj, segíts! Emelj le a meredek sziklabércről!

Tett egy lépést, tett még egyet, hátha mégis felülhetne a Nemere hátára, de lába alól kicsúszott a sziklakő porló pereme.

— Ilonka! — kapott a fejéhez Árgyus János. — Ilonka!

Megingott a lány, és lezuhant a Sólyomkőről. Nem volt, aki felfogja: máshol tombolt már, elszelelt a Nemere.

Páva, a szép székely falu megmenekült a törökdúlástól. A basa megkapta a tíz vadászsólymot, és elégedetten bontott sátrat. Csak a lány szerelmese gyötrődött tovább. Nem talált írt égő fájdalmára. És egyik este a patak partján, ahol annyiszor várt Ilonkára, Árgyus János a kardjába dőlt, s kiadta lelkét.

A frissen csörgedező vizet azóta hívják Árgyus patakának. A patak a gyászba borult Marti család birtokát öleli körül. Mintha csak maga az ifjú karolná, míg a világ, gyönyörű szép Ilonkáját.

Nemere — a Háromszéket érintő nagy erejű viharos téli szél, amely a Kovászna megye és Bacău megye között magasló Nemere-hegység (legmagasabb pontja 1649 m) felől érkezik.

Páva (Zăbala, Románia) — a kis székely falu beolvadt a közeli Zabola községbe. Zabola a Kovászna és Kézdivásárhely közötti útvonalon helyezkedik el.

sólyomadó — a török sarc jelentős részét tette ki a falvak népétől kikényszerített sólyomadó

Törökvágás

— Kolozsvári népmonda —

Régen történt, századokkal ezelőtt. Kolozsvár határában legeltette nyáját a pásztor. Azon az estén is beterelte Dónát a juhait. A Hója-erdő fák övezte tisztását ezüst fénybe vonta a telihold, amikor a fáradt pásztor aludni tért. Még be se fejezte esti imáját, amikor szokatlan hangokra figyelt föl. Recsegték-ropogtak a fák. Hangosan jajdultak, s a földre dőndültek a fejszecsapások alatt.

Ijedt csodálkozással hagyta oda fekhelyét s juhait az éltes pásztor. A hangok irányába igyekezett. Mögötte maradt a tisztás meg az erdős hegyhát. Meg sem állt a szőlőkertekig.

Az égi lámpás hideg fényénél szörnyű kép tárult Dónát elé. Rengeteg ember, nagy török sokaság irtotta baltával a Hója-erdőt. Ugyan mit akarnak? — lapult a pásztor, lélegzetét visszafojtva. Nem volt nehéz kitalálnia, hogy miben sántikál a pogány ellenség. Hiszen évek óta pusztítják a szultán hadai Erdély falvait és városait. Dúlnak, rabolnak irgalmatlanul. De a várfalakkal és erős bástyákkal körülvett Kolozsvárt sose tudták bevenni. Csak pár napja, hogy elvonultak a törökök a magas kőfalak alól. Táborukat elbontották, és foglyaikkal meg az elhajtott marhacsordákkal és juhnyájakkal együtt úgy eltávoztak, hogy hírüket se lehetett hallani. S lám, most mégis visszatértek alattomban! A turbánosok azon munkálkodtak, hogy új mederbe tereljék, és átvezessék a Szamost a Hója-erdő másik oldalára, a Nádas-patak terére. Ha tervük sikerül, ivóvíz nélkül marad, s megadásra kényszerül a város! — látta át a bölcs pásztor a hadicselt.

Nagyot dobbant a szíve, majd kiszakadt a mellkasából. Hiszen kincses Kolozsvár is a romokba döntött városok és felégetett falvak sorsára jut, ha elterelik a Szamos vizét!

Hajlott korú volt Dónát, de bírta még a lába. Óvatosan hátrált ki a szőlőhegy oltalmából, hogy minél gyorsabban vigye meg a gyanútlan kolozsváriaknak a hírt. A hegygerinc felé vette útját. Úgy ismerte az erdőt, akár a tenyerét. Nagy kerülővel ereszkedett le a völgybe, s futott a göröngyös mezőn át, loholt a város felé.

A Monostor-kapun zörgetett be.

— Dónát pásztor vagyok! — kiáltotta fennhangon.

— Mit akarsz itt, hajnal előtt? — szólt le a kaputoronyból az őr.

— Fontos hírt hozok a törökökről! Engedjete be!

Mindenki jól ismerte az ősz hajú pásztor, s az őr azonnal megnyitotta a kiskaput.

Szaladt tovább a pásztor, rogyadozó lábakkal vánszorgott a városháza felé, megvinni a hírt:

— El akarják téríteni a Szamost a törökök! — szakadt ki Dónátból a kiáltás, amint feljutott a tanácsterembe. — Sokan vannak, rengetegen. Döntik ki a fákat,

és utat vágnak a Hója-erdőn át, hogy elvegyék Kolozsvár éltető vizét! Siessetek, csapjatok le rájuk, míg nem késő!

Több hang nem jött ki a torkán. A felindulástól és a szokatlan erőfeszítéstől a hű pásztor szíve megszakadt.

— Áldott legyen az emléke! — futották el a főbíró szemét a könnyek.

A hír hallatára a városnagyk összehívták Kolozsvár lakóit. Minden épkézkáb ember fegyvert fogott, lóra kapott vagy szekérre ült. Szabók, pékek, tímárok, szűcsök, kalaposok, asztalosok, mészárosok, ötvösök, fegyverkovácsok, szappanfőzők s ki tudná mind felsorolni a bátor iparosokat és kereskedőket, akik azon a reggelen kitérdültek a Monostor-kapun, hogy meglepjék a törököket. Hamarosan a Hója-erdőnél teremtek a város elszánt védelmezői. Kardok villantak, puskák dördültek és nyílveszők osztották a fegyvertelen törökökre a gyors halált. Minden turbános odaveszett, vagy fejvesztve menekült, amerre látott. Csak a lepusztított hegyhát maradt utánuk.

Azóta is Törökvágásnak mondják a kolozsváriak a Hója-erdőbe vezető széles, kopár hegyhátat. A nyílegyenes utat pedig, amely a hajdani Monostor-kaputól halad a város szíve felé, Dónátról nevezték el. A Dónát-szoborról, a szőlőhegyek lombjai közül elősejlő szürke kőszoborról pedig azt tartották, hogy éjfélkor meg-elevenedik és a hős pásztor a Szamoshoz ballag, szomját oltani. Az alvó város fölött végighordozza vigyázó tekintetét, de reggelre ismét szoborrá változik.

Hója-erdő — a Kolozsvárt három oldalról övező dombok egyike, az erdővel borított *Hója-domb* a nyugati oldalon található. Magassága 506 m. Dónát, a „kőember” a Hója-erdő alatt, a kertek fölött áll.

Basa kútja

— Hanvai népmonda —

Tetszett a török basának a gyógyvíz. Bár nagy utat tettek meg emberei a gömöri hegyekben fakadó ásványvízért, az egri basa minden nap friss forrásvizet ivott. Már eljárt a turbános fölött az idő, mégis úgy érezte, súlyos betegsége enyhülni kezd. De nemcsak a gyöngyöző vizet, hanem a szép gömöri lányokat is kedvelte. Ezért bizalmas embereinek meghagyta: ne csak vizet, hanem szemrevaló hajadonokat is hozzanak neki.

El is indult szokásos feladatát teljesíteni Arszlán és Omár, a két fiatal aga. Jó nagy utat tettek meg a törökök, de még csak a Sajóig jutottak el. A folyótól nem messze, a Hanvai-erdő szélén rejtőztek el a basa emberei, hátha elkaphatnának egy csinos hajadont a forráshoz járó parasztlányok közül.

Nemsokára csengő énekhang ütötte meg a fülüket. Amint kilestek a lombok közül, előbb egy habfehér fejkendő pillantottak meg, azután a kendőhöz illő kedves arc is előtűnt. A sudár termetű hajadon vidáman énekelt, míg jobb kezével a fejére helyezett vizeskorsót tartotta. A forrás felől jött, s már közel járt a falujához. De mielőtt elérte volna Hanvát, a két török aga kirontott a sűrűből, s feleje rohant.

Arszlán fölkapta lovára a korsajába kapaszkodó, halálra rémült hajadont, és Omárral együtt elvágtatott vele. Forrón süttött már a déli nap, amikor abbahagyták a vágatát. Erdő borította sziklabérc árnyékában tartottak pihenőt, a Szarvaskőnél. Lovukat kicsapták legelni, s elégedetten gondoltak arra, a fűben heverészve, hogy kis fáradsággal vihetnek gyógyvizet meg ügyes magyar lányt is a basának. Ám a szép fogoly rettentő sírásba kezdett. Egész teste rázkódott a zokogástól. Annyira, hogy ölében tartott korsaja eldőlt, s a cserépedény darabokra tört.

Dühösen ugrottak fel az agák. Alig akartak hinni a szemüknek. A frissen gyöngyöző ásványvíz elfolyt a lábuk előtt. Dühösen meredtek a lányra, de az se nem látott, se nem hallott, úgy siratta rosszra fordult sorsát.

— Mentsük, ami menthető — vette elő Arszlán a jobbik eszét. — Kapj lóra, Omár! Meg se állj a forrásig! Úgy száguldj oda-vissza, hogy alkonyatig visszatérj. Különben végünk. Én addig a lányon tartom a szememet.

Nem kellett kétszer mondani. Omár úgy vágatott vissza a gyógyforráshoz, mint az eszement. Hiszen a basa nem ismert irgalmat. Késésükért tán így is fejüket veszi.

Míg Omár messze járt, s eljutott a csodás erejű ásványvizek világába, s megmerítette korsaját, majd Gömörből visszanyargalt a Szarvaskő felé, addig a hanvai hajadon álomba sírta magát. Arszlán nem tudta levenni a gyönyörű gyermeklányról a szemét. A hegyek mögé lebukó nap színaranyba vonta az ártatlan arcot s a dús hajfonatot, amelyről rég lecsúszott a hófehér vászonkendő. Nagyot sóhajtott Arszlán, de hiába próbált másfelé nézni. Pillantása mindig visszaráppest a mélyen alvó lányra. Hűs szellő borzongatta már a tölgyeket és nemsokára holdfény cirógatta a formás kis kezét, a fedetlen nyakat s remegve időzött el a könnyes szempillákon.

Éjfél volt már, mire Omár megérkezett a gömöri hegyekből. Agyonhajszolt ménje kidőlt alóla. De korsajában frissen gyöngyözött a gyógyvíz.

— Most aztán nézhetjük! — keltek útra megmaradt lovukkal az agák.

Egyikük a kantárszárat fogta, másikuk a szép fogollyal ült nyeregbe. Így váltották egymást a török tiszték, míg lassan közeledtek Eger felé. Néma félelem ült mindhármuk szemében. Jól tudták, a basa kényétől-kedvétől függ az életük.

Hajnalodott már, amikor kiértek az országútra. Fáradtan és semmi jót nem remélve igyekeztek a vár felé, amikor izgatott emberekkel találkoztak. Fejüket csóválták a férfiak, kötényük szélét emelték szemükhöz a parasztasszonyok. De a gyermekek is körülállták a dobot pergető hírnököt. Így tudták meg az agák, hogy

éjszaka váratlanul szörnyethalt az egri basa. Felindultság végzett a nagybeteggel. Omár és Arszlán összenézett: az ifjak szemében öröm csillogott. Nem volt már sietős az útjuk. Félni se kellett. — De mi lesz a lánnyal? — néztek farkasszemet egymással az agák. Mert ugyanarra gondoltak mind a ketten.

— Hadd legyen az enyém! — mondta Arszlán.

— Nem! — vonta össze a szemöldökét Omár. — Nem és nem! Én loholtam a forráshoz oda-vissza, nem te!

— Ide figyelj, pajtás! — szólt békülékenyen Arszlán. — A gyógyvíz neked marad, és a lovamat se sajnálom tőled. Tudom, mindig erre vágytál: az aranydíszes handzsár legyen a ráadás!

— Mit nekem gyógyvíz! Nem kell sem a lovad, sem drága fegyvered! — nézett görbén fölfelé Omár, s szemében gyűlölet feketéllett.

— Jól van, Omár — mosolygott barátságosan Arszlán. — Mindig büszke voltál. Vessünk akkor kockát, s azé lesz a magyar leány, akit jobban kedvel a szerencse.

Omár a kard markolatára tette a kezét, és így kiáltott:

— Vitézek között nem a kocka, hanem a kard dönti el a jó szerencsét!

— Te akartad! — vonta ki szablyáját Arszlán aga. — Vívjunk meg akkor életre-halálra!

Bajvíváshoz látott a két török. Turbánt szabdaltak, vérző sebet ejtettek vállon és kezen, s tán még ma is tart a vad viadal az agák között, ha lenne miért tuskodni. De nem volt, mert amíg Arszlán és Omár egymással volt elfoglalva, addig a bátor hanvai lány elkötötte a lovat, nyeregbe szállt és elviharzott.

Erdőn, mezőn, járatlan és járt utakon száguldott keresztül, míg haza nem ért falujába. Ott leszállt a verítékben úszó paripáról, s kitárt karral szaladt otthona felé. Édesanyja és jegyese várta a kapuban, várta egész nap, várta egész éjjel, várta másnap is. És amikor a hanvai templomban delet harangoztak, a három szerető szív egymásra talált.

A török hódoltság réges-rég véget ért. Sem Egerben, sem Hanván nem basáskodnak már a kontyosok. De a különös esetről századok óta regél a nép. Ezért nevezik ma is Basa kútjának a híres gyógyvízforrást.

Hama (Chanava, Szlovákia) — község Rimaszombat és Tomalja között az egykori Gömör vármegyében. Itt volt lelkész Tompa Mihály, a XIX. század jeles magyar költője, a helyi mondák és regék gyűjtője. Hamvai is itt nyugszanak a református temető kertjében.

Gömör — az erdős-hegyes vidék gyógyforrásai és fürdővizei miatt már a középkorban is igen keresett volt.

A csillaghegyi vitézek

— Kalotaszegi népmonda —

Magas hegy csúcsán állt Csillagvár. Ott élt tizenkét társával együtt Kalotaszeg híres vitéze, akit Lolló királynak hívott mindenki. Nem csoda, mert a sziklából fakadó négy forrás mellől Lolló belátta a szép erdélyi hegyeket, a Gyalui havasokat, a Vigyázó- és a Meszes-hegység szegélyezte völgyet, s a völgy virágoskertjeit, a szép falvakat. A nagy magasságból figyelte: honnan, merről jönnek a portyázó törökök embert, állatot, kincset rabolni. S ha feltűntek a turbánosok, Lolló király és tizenkét vitéze szempillantás alatt leszállt a sziklacsúcsról, hogy meglepje az ellenállásra nem számító törököket. A csillagvári vitézek bátran aprították, s messze űzték a védtelen falvakra támadó portyázókat.

Amikor hírül vette Lolló király, hogy Vad György, a magyargyerőmonostori várúr a törököknél is jobban szipolyozza a kiszolgáltatott népet, társaival együtt váratlan támadást indított a zsarnok ellen. Bűvös kardjával legyőzte a várurat védelmező óriásokat, és a padlásra menekülő Vad Györgyöt is üldözőbe vette. De már nem volt, akire kardot emelhetett volna. A várúr átváltozott karvalycsőrű, karmos lábú fekete sasmadárrá. Szárnyat bontott és kirepült a padlás ablakán: az Almás-patak felé szállt szélnél sebesebben, és örökre eltűnt.

Lolló király elfoglalta az elűzött zsarnok várát. A zsákokban tárolt aranyat, ezüstöt meg a sok drágagyöngyös ékszert szétosztotta a kalotaszegi szegények között.

Az óriások legyőzése és Vad György megfutamítása után még a törökök se mertek jó ideig ujjat húzni a félelmet nem ismerő daliákkal. Ám idő múltán a pogányok ismét megjelentek a Kalota-patak és a Sebes-Körös völgyében. A kis falvak helyett ezúttal a Csillagvárat vették célba, mert mindenütt azt rebesgették, hogy csuda nagy kincset rejt magában a vár alatti sziklabarlang.

De bizony kár volt megmászniok a meredek sziklabércet, mert Lolló király éj-jel is éberen őrködött. A holdvilágnál idejében megpillantotta a lovascsapatot, és felkészült a harcra. Bűvös kardját kivonva így kiáltott:

— Jézus, segíts!

A kardvas minden Jézust kiáltó vitéz kezében felszikkasztott. Még föl se értek a törökök a meredek szirttetőre, amikor rájuk rontottak a csillagváriak. Észvesztve menekültek a nem várt támadás elől a turbánosok. Aki csak tehetett, a biztos halál elől a sűrű vadonban keresett menedéket. A pogányok a medvéktől és hiúzoktól se rettegtek úgy, mint Lolló király kardcsapásaitól.

De a pogányok nem tettek le Csillagvárról. Minden áron meg akarták kaparin-tani a mesés kincseket. Nemsokára hatalmas sereget gyűjtöttek, hogy megsemmi-sítsék Lolló királyt. Négy irányból szállták meg a sziklahegyet a törökök. Felvon-tatták a sziklacsúcsra faltörő ágyúikat, és ostrom alá vették a várát.

Éjjel-nappal dörögtek az ágyúk, süvítettek a golyók. Töredezték már az erős várfalak és csonkán meredeztek a tornyok, amikor Lolló király, vitézeivel együtt, a titkos alagúton át elhagyta a Csillaghegyet. Addig hajszolta lovát, míg el nem jutott a táj fölé magasodó legmagasabb hegység, a Vigyázó csúcsára. A hóborította havas ormáról a csillagporos ösvény felé vette útját. Hiába foglalta el a híres várat a török, Lolló király kicsúszott a markából. A csodás kincsek helyett csak sziklatörmelék és hamut talált.

Senki se tudta, hova lettek a győzhetetlen csillaghegyi daliák. Még a kalotaszegiek se sejtették, mi történt oltalmazóikkal. De ha bajba jutottak, hívásukra Lolló király és tizenkét vitéze rögtön megjelent, hogy kiszabadítsa a rabszíjra fűzött embereket, asszonyokat, és elűzze a védtelen falvakra törő portyázókat.

Először egy pásztorfiúcska pillantotta meg a levegőben száguldó csillagváriakat, de senki se hitt neki. Később többen is látni vélték Kalotaszeg védelmezőit, amint fehér paripákon érkeznek a fellegek mögül. Kezükből kard villog. Lovaik patája csillagot szór és Lolló király fején szikrát vet a drágaköves korona.

Kalotaszeg (Calota, Románia) — erdélyi vidék Kolozsvártól északnyugatra. A havasok övezte Kalota és Sebes-Körös völgye 34 községnek ad otthont. Központja *Bánffyburnyad* (Huedin). A *Vlegyászta* (Vlădeasa) hegység régi neve: Vigyázó. Csúcsa 1836 m magas.

Magyargerőmonostor (Mănăstireni, Románia) — kalotaszegi község Kolozs megyében, Bánffyhunyadtól délre.

Beke Sándor

Vallomás

Keresem
anyanyelvem
legszebb szavait.
Találtam is néhány
szívhez szóló
magyar szót:
édesanyám,
bajtárs,
fülemüle,
liliomkert,
szeretlek.
Ja, igen,
tulajdonképpen
az utóbbiért volt
ez az önfeledt
keresgélés.

Vallomás...

Vannak dolgok,
amiket nem mondhatok el.
Vannak dolgok,
amiket csak érzek.
Vannak dolgok,
amik szívembe szorultak,
mert félek
kimondani őket.
Mégis
erőt veszek magamon
és elmondom neked:
Te jelented számomra
a mindenséget.
